

Seksuelt misbrug og Kirkens seksuallære

- har problemet også noget med
”systemet” at gøre?¹

Af Konrad Hilpert²

Udgør misbrugstilfældene i kirkelige institutioner også et problem, som har med ”systemet” at gøre – som resultat af en vekselvirkning mellem menneskets psykoseksuelle konstitution, forpligtelsen til cølibat og Kirkens seksuallære?

Sandheden om det seksuelle misbrug i kirkelige institutioner kommer hver dag et stykke længere frem i lyset, møjsommeligt og sådan at det gør ondt. Selv formanden for den tyske bispekonference, ærkebiskop *Robert Zollitsch*, har måttet indrømme, at man har undervurderet omfanget af forseelserne. Det gør ondt, det som kommer til vort kendskab, fordi der er tale om børn, der er blevet påført sjælelig og legemlig lidelse, som vil forfølge dem resten af livet. Men det gør også ondt, fordi den mest værdifulde valuta i pædagogisk støtte og sjælesørgerisk ledsagelse, nemlig tilliden, er slået i stykker. Desuden opstår der hos mange den mistanke, at den slags også er forekommet andre steder og vel til alle tider, det vil sige så langt tilbage, at ingen længere kan huske det.

Og således er Den katolske Kirke som helhed hurtigt havnet i gabestokken. Det gælder også dens ældste og mest ivrige ordener samt Kirkens pædagogiske engagement og ungdomsarbejdet, som den misundes og værdsættes for (selv af dem med en vis skepsis overfor den kirkelige lære). I gabestokken er også havnet Kirkens opfattelse af ægteskabet, familien og seksualitet – anskuelse, som allerede har skabt en del modvind.

¹ ”Auch ein systemisches Problem? Sexueller Missbrauch und die Sexuallehre der Kirche”, Herder Korrespondenz 4, 2010, oversat af Inger Touray & redigeret af Niels Messerschmidt

² Konrad Hilpert (født 1947), professor i moralteologi og dekan på det katolske-teologiske fakultet ved Ludwig-Maximilians Universitet i München. Siden 2002 også talsmand for arbejdsfællesskabet af tyske moralteologer.

At tale om en tillidskrise er ikke overdrevet, og irritation og forfærdelse er det mindste af det hele. Skadefro og ondskabsfulde bemærkninger er ikke på sin plads; det forbyder hensynet til ofrene. Men de mennesker, der på grund af deres identifikation med Kirken føler særlig stærk smerte og skam, ønsker svar på tre spørgsmål, nemlig for det første: Hvordan kunne noget sådant ske – ved medvirken af præster, som har stillet deres evner og arbejdskraft til tjeneste for unge, og som er udgået fra en institution og en åndelig tradition, der påberåber sig at leve et moralsk integreret liv efter evangeliets forskrifter? Ligeledes rejser spørgsmålet sig, om der virkelig ikke var nogen, der har haft kendskab til dette? Først når der er fundet et tilfredsstillende svar på de to spørgsmål, er forudsætningen for et yderligere tredje spørgsmål givet, nemlig hvad kan man gøre for fremover – i videst muligt omfang – at undgå lignende hændelser.

Spørgsmålet ”Hvordan er noget sådant muligt?” fører dybt ind i udviklingspsykologien og i psykopatologien. I den forbindelse er der de senere år gennemført talrige undersøgelser og erfaringerne herfra er nu tilgængelige i diverse fagbøger (blandt de mest informative er ”*Sexueller Missbrauch, Misshandlung, Vernachlässigung*” af Ulrich T. Egle, Svend O. Hoffmann og Peter Joraschky³).

Bevar distancen selv i nærheden

Men selv den, der ikke har en sådan specialviden, ved fra egen erfaring om dynamikken i relationer mellem mennesker: Hvor der i begyndelsen var omsorg, opstår sympati. Hvor der er sympati, opstår tillid. Og tillid er velgørende og er en form for anerkendelse, vi alle har brug for. Ud af tillid vokser der nærhed, og hvor der er nærhed, kan der hurtigt også opstå sjælelig fortrolighed og legemlig berøring komme i spil. Sådant er det også mellem voksne og overgangen er glidende. For at dette ikke sker ubemærket og uden den andens billigelse, findes der grænser. Disse er konventionaliseret i måden vi omgås hinanden verbalt, måden vi klæder os på og måden vi omgås hinanden på. De er også retsligt fastlagte og derfor kontrollerbare (f.eks. ved forbud mod sexistiske og nedsættende bemærkninger).

Erhverv og tjenesteydelser, som forudsætter en særlig legemlig eller sjælelig nærhed – lige fra fysioterapeuten over lægen og advokaten til psykoterapeuten og rådgiveren – kan kun udøves tilfredsstillende, når man samtidig står vagt om distancen. At kunne dette og at gøre det er en del af deres professionalisme. Overholdes disse grænser ikke, sker der enten en ufrivillig eller en bevidst krænkelser af tabuer, som man i dag ikke tolererer eller bagatelliserer som ”harmløse forseelser”. Og selv inden for en relation præget af intensiv nærhed og seksualitet, befinder partnerne sig ikke bare i en vedholdende sammensmeltning, men har brug for et regelsæt, der afstikker grænserne for denne nærhed og således definerer, hvornår denne grænse overskrides.

³ (Seksuelt misbrug, mishandling, forsømmelse), Stuttgart, 3. oplag 2005; sammenlign også med Herder Korrespondenz marts 2010, s. 199 ff.

Hos børn, der indgår i et fortrolighedsforhold med voksne, forholder det sig anderledes derved, at selv om de ganske vist fornemmer at grænser overskrides i forbindelse med seksuelle tilnærmelse, er de ikke i stand til at identificere dem som sådan. De registrerer blot en adfærd, som de finder ”mærkelig”, dvs. som de ikke som sådan kan identificere. Den er ikke en del af den verden, de – trods internettet – kender og følelsesmæssigt har begreb om. Det er jo bare det, vi mener med den velkendte, men misforståelige talemåde om barnets ”uskyld”. Først senere, og netop ofte for sent, går det op for børnene, at de her ufrivilligt er kommet ind i noget, som de ikke kan tackle, også selv om de kender aktøren så godt.

At udnytte dette misforhold mellem tillid og iscenesættelse på et ikke-fortroligt terræn, er kernen i et seksuelt misbrug og resultatet heraf er ar på sjælen på såvel kort som lang sigt. Gerningsstederne for seksuelle overgreb er velkendte: sportsforeninger, ungdomslejre, børns fritidsaktiviteter osv.

Normalt ville man antage, at et barn fortæller til nogen om, hvad der er hændt. Men det er præcis det som ikke – eller sjældent – sker ved sådanne forseelser. Hvorfor? Af skam og forskrækkelse og fordi gerningsmanden ofte er en person, barnet nærer tillid til.

Det er for øvrigt netop denne skam, som ligger bag den dynamik, som skandaletemaet ”Seksuelt misbrug i katolske institutioner” har fået i medierne. Lige som i andre tilfælde, hvor hændelser er blevet fortiet i lang tid (f.eks. doping i elitesport, bestikkelse i finansverdenen, vold mod beboere på plejehjem eller fejlbehandling af læger), er det, når offentligheden får kendskab til et eller flere tilfælde, at andre ofre – efter flere år og ofte årtier – overvinder deres skam (eller måske rettere: deres ensomhed) og giver sig til kende. At der også i denne sammenhæng er en fare for, at folk, der ”kører på frihjul”, udnytter denne dynamik og profiterer på den, hører desværre med til fænomenet.

Hvilken rolle spiller cølibatet og Kirkens morallære?

Så meget står i hvert fald fast: Seksuelle misbrug er alvorlige forseelser begået af enkeltpersoner, som varetager funktioner i eller repræsenterer Kirken – uagtet at de i øvrigt har ydet et godt arbejde. Burde Kirken ikke have kendt til dette? Dette spørgsmål bliver for tiden særligt diskuteret i den skærpede variant, om ikke misbrugstilfældene er et problem, som har med ”systemet” at gøre. Med andre ord om det ikke er et resultat af vekselvirkningen mellem på den ene side menneskets psykoseksuelle konstitution og præsternes og ordensfolks forpligtelse til cølibat, og Kirkens seksuallære på den anden side.

Cølibatet er naturligvis lige så lidt den umiddelbare årsag til overgrebene, som gejstliges seksuelle misbrug er regelen. For så vidt er det rigtigt at afvise en sammenhæng af den art, sådan som formanden for Den tyske Bispekonference gjorde det i forbin-

delse med biskoppernes forårspenarforsamling den 22. februar. Her er det også vigtigt at pege på, at pædofile tilbøjeligheder grundlægges tidligt i livet. Andre peger på den psykoanalytiske forklaring, at Den katolske Kirke er den sidste faderinstitution i et faderløst samfund (Manfred Lütz) og at moderbilledet ikke fylder meget i Kirkens selvforståelse.

Men sådanne argumenter kan virke ansvarsforflygtigende og hvis de er de eneste argumenter, som bliver fremlagt fra kirkelig side, udsætter de deres talsmænd for den mistanke på forhånd at ville afværge spørgsmålet om der findes en sådan sammenhæng, som har med ”systemet” at gøre. Man burde derfor vogte sig for at lade sig påvirke af denne overfladiskhed fra dem, hvis svar og dom allerede er givet på forhånd.

En ejendommelig hjælpeløshed i moralteologien

En Kirke, som er vidende om, at den til stadighed har behov for renselse og derfor må være parat til omvendelse og fornyelse⁴, må i lyset af de forseelser, som er kommet til offentlighedens kendskab, ikke kun bekymre sig om opklaring og udarbejdelse af retningslinjer, men må også foretage kritiske selvransagelser på adskillige områder. Først ved *rekrutteringen af kirkelige medarbejdere*. Den løbende diskussion om seksuelt misbrug behandler først og fremmest de respektive tilbøjeligheder og anlæg. Dette er ubetinget vigtigt, fordi det siger noget om den respektive persons eventuelle modtagelighed hhv. ikke-modtagelighed for terapi.

Men det er en indsnævrende synsvinkel, fordi den ikke beskæftiger sig med den udvikling mennesker har gennemgået, når de skal træffe beslutning om deres livsform; hvilke muligheder en person må have for at udvikle og modne sin psykoseksuelle identitet; hvilket personligt miljø vedkommende har brug for, for at kunne indøve balancen mellem nærhed og distance; hvilken opbakning og støtte han oplever, også efterhånden som årene skrider frem, samt den gejst og de idealer, som var tilstede i begyndelsen, og som gennem gerningens rutine, de store krav og ensomheden bliver udsat for nedslidning; om der drages omsorg for, at vedkommende i alle livets situationer altid har nogen, som han kan tale med – også om sine seksuelle problemer uden at risikere at man slår hånden af ham? Valg af ugift stand skulle gerne være resultatet af en beslutning, ikke resultatet af manglende evne til at indgå i modne relationer til det andet køn eller som et beskyttelsesrum for udlevelsen af socialt problematiske tilbøjeligheder.

Kritisk selvransagelse er lige så påkrævet, når det gælder *Kirkens omgang med det fra normen afvigende, herunder også det at mislykkes*: Målet for en evangelisk inspireret moral er at hjælpe mennesker til at deres liv og deres virke bedre kan lykkes. Den form for moralforkyndelse, som mange troende og netop også de præster og or-

⁴ Sammenlign med *Lumen gentium*, nr. 8

densfolk, som især tilhører de ældre årgange⁵ er vokset op med og har taget til sig, har karakter af krav og høje idealer. Disse er dog sjældent – selv om de ofte også er nedfældet i kirkeretten – til nogen virkelig hjælp, når det drejer sig om at løse faktiske sindstilstande, behov og problemer.

Og dog har der i løbet af de seneste år været ført mange moralteologiske debatter i og med, at opkvalificeringen af en persons moralske beslutninger og handlinger er trådt i forgrunden på bekostning af en handlingsorienteret påbuds- og forbudsmoral.

Et selvkritisk opgør er lige så nødvendigt i den *teologiske seksualetik*: Den faktiske udbredelse af seksuelt misbrug (ikke kun blandt præster og ordensfolk, men også i familier og i familiære omgivelser), står i kontrast til en ejendommelig hjælpeløshed i moralteologien: Den traditionelle moralteologi har – ud over lejlighedsvis nedsættende udtalelser – ingen kategorier til rådighed for overhovedet at indordne problemet, bedømme det og angribe det præventivt. Den nyere moralteologi forbliver tavs, fordi hele feltet omkring relations- og seksualpraksis er disciplinært overreguleret, og fordi drøftelsen af de seksuelt relaterede problemer og løsninger, som kan komme på tale, ikke virkelig er ønskelig og til dels oven i købet er risikabel.

Der bruges uendelig megen energi og tankevirksomhed i Kirken på spørgsmål, som kun den, der kender den kasuistiske tradition⁶ overhovedet kan forstå og er interesseret i at fastholde, men som det overvejende flertal af troende for længe siden er blevet ”hægtet af” fra.

Mens man internt i Kirken stadigvæk på det voldsomste strider om det tilladelige i svangerskabsforebyggende midler og kondomer som beskyttelse mod HIV-smitte, har den samfundsmæssige og retslige udvikling for længe siden har opdaget temaet ”Former for legemlig og psykisk vold mod barnet”⁷. Når det gælder de virkelig vigtige spørgsmål på området (vanskeligheder med kommunikation, vold, mellemkulturelle brud, pornografi, afhængighed af stoffer, foragt, komplet tingsliggørelse osv.) føler mange sig ladt alene af Kirken.

Denne kløft mellem overbevisningen hos mange, ja, rigtig mange katolikker og adskillige standpunkter i Kirkens seksuallære, må ikke forblive ligegyldig for de ansvarlige. Ingen regner med en total revision af Kirkens synspunkter på dette område. Men bare en indskrænkning til det væsentlige og en tilbageholdenhed i forhold til omstridte konkrete spørgsmål samt at opmuntre teologerne til at give sig i kast med de forhåndenværende problemer uden forlegenhed og angst – ville være nyttigt og kunne befri Kirkens image, som i sager, der har med seksualitet at gøre, er så belastet

⁵ Og hvis forseelser primært er begået for mange år siden

⁶ Som bygger på det foreliggende tilfælde og altså bygger på sædvaneret snarere end generelle regler

⁷ Sammenlign med Herder Korrespondenz, juli 2008, s. 335 ff.

af mange dårlige livserfaringer og har et odiøst skær af manglende evne til at tage ved lære.

Det ville være beklageligt, hvis det værdifulde i Kirkens tradition blev sløvet på grund af stagnation som følge af en fastlåsthed over for ting, der i sammenligning hermed virker underordnet. Og med hensyn til den forkrampet og strenge moral, som mange, der nu åbenlyst er blevet til ”misbrugere”, har stiftet bekendtskab med i deres kirkelige socialisation og erhvervsmæssige uddannelse, er et indlæg som ”Patologien i den katolske kristenhed” af den katolske psykiater *Albert Görres* i *Karl Rahners* håndbog i pastoralteologi trods sine over 40 år på bagen stadig god at få forstand af.

Hvad er egentlig en god katolik?

I en betragtning af misbrugstilfældene gælder det imidlertid også om at underkaste *idealene i spiritualiteten* en nøjere prøve: Den for individet uundgåelige udvikling af ens kønsidentitet og seksuelle orientering rækker langt ind i spiritualiteten og kan herfra hente stimulering og bekræftelse, men også blokering. Uden her at ville forklejne de individuelle behov og lokale sæder og skikke, findes der netop i det katolske miljø fromhedsfænomener, der under aspektet ”understøttelse af psykoseksuel modning” har brug for en kritisk gennemgang: f.eks. dyrkelsen af Maria som kønsløs barnekvinde (man behøver bare at sammenligne Lourdes- og Fatima-figurene med middelalderlige og barokke madonnaer); visse idealiseringer af renhed og kyskhed; forbilledligheden hos mange helgener, som legemliggør dette ideal eller hos hvem der i traditionen ensidigt er blevet fokuseret på en distancering fra alt kønsligt (som f.eks. hos den Hellige Aloysius); ægteskabet og forældreskabets karakter som værende af anden rang i forhold til cølibat og jomfruelighed (i afsvækket form endnu i den postkonciliære apostoliske rundskrivelse *Familiaris consortio* fra 1981⁸).

Endelig må vi også stille nærgående spørgsmål til *billedet af den ”gode katolik”*: Hvis vi virkelig ønsker, at vore børn også skal kunne sige ”nej”, når de er genstand for blikke, handlinger og fortroligheder, som er dem fremmede og ubehagelige, så må det også være tilladt at spørge om hvad perspektivet i målsætning er for den religiøse opdragelse, den sjælesørgeriske vejledning, den kateketiske bevidsthedsdannelse, religionsundervisningen i skolens regi, den liturgiske forkyndelse og den moralske opbyggelse: Om det er *den* troende, der bare hører på og med den krævede religiøse ånds lydighed og uden at stille spørgsmål tilegner sig det af Kirken forelagte – eller det er en selvstændig stærk personlighed, som tager ansvar, som bliver opmuntret i sin søgen og tænkning, hvis mening er efterspurgt og bliver taget alvorligt og som ved, at det, at give råd og at lade sig rådgive, bidrager til en større indsigt?

Denne forespørgsel retter sig mod kulturen i den kirkelige forkyndelse, den kirkelige rådgivning og udvalgsarbejdet såvel som sjælesorgen og til organisationers og en-

⁸ Pave Johannes Paul II, *Familiaris consortio* nr. 16

kelpersoners deltagelse i politik. Og det vedrører også omgangen med seksualitet, livsformer, opdragelse, familiekonstellationer og kvaliteten af relationer. En stærk og selvbevidst identitet, som er i kontakt med sine følelser og har en viden om sin krop samt evner at tale om seksuelle emner, er vigtige forudsætninger for at børn og unge kan beskytte sig mod handlinger, som krænker deres grænser og nærmer sig misbrug. Når Kirken opleves som et sted, hvor der hersker respekt, agtelse, værdsættelse, opmuntring og hvor der er vilje til at tolerere det anderledes, bortfalder også grundlaget for de strategier af hemmelighedskræmmeri, fortielse, undvigelsesmanøvrer og forstillelse, som har hersket i dele af Kirken.

I forbindelse med afsløringerne af misbrugstilfældene har det vist sig, at de kirkelige forholdsregler, som hidtil var fastlagt ved anklager om misbrug, kan begunstige en ignorerende, benægtende, ja, endda fortiende holdning til forseelserne. Hvad der foregår indenfor i en kostskole eller et konvent, synes at være beskyttet af en mental mur mod omverdenen. Det er først og fremmest disse forbundne strukturer, som for tiden i den grad belaster Kirkens troværdighed. Mod en sådan mistanke om begunstiggelse og mørkelægning hjælper kun den størst mulige gennemsigtighed. Og denne burde i troværdighedens interesse være vigtigere end forbeholdene over for en statslig strafferetslig forfølgelse af krænkerne – noget, som der absolut kan være gode grunde til.

Har alt dette ingenting med ”systemet” at gøre? Den, der svarer ”nej” til dette pr. refleks, må hurtigt se sig belært af den rystende dynamik i antallet af misbrugstilfælde.

På den anden side er forbedrede retningslinjer og en mere konsekvent trussel om gennemførelse af straffeforanstaltninger ikke i sig selv nok til fremover at forhindre misbrugstilfælde og at genoprette tilliden til Kirken og dens arbejde med børn og unge. Hertil må man også nedbryde de bestående mure af tavshed, angst og belønning for at tilpasse sig til fordel for at opdyrke nye former for følsomhed inden for dette meget komplicerede felt af menneskelige relationer.

Måske kan det også hjælpe at kaste et blik på nogle af de værktøjer, som blev udviklet andre steder i samfundet efter at misbrugene blev offentligt kendt: f.eks. udarbejdelsen af retningslinjer for medarbejdere, formulering af etiske regelsæt, kompetenceregler, tjeklister i forbindelse med ansættelser på følsomme områder, centrale overvågningssystemer, hvor man kan henvende sig ved mistanke om overgreb og hvor ofre kan få tilbudt hjælp og kan komme i kontakt med en person, de kan betroe sig til. Her er der endnu et stykke vej at gå, men det er dog opmuntrende at mange af Kirkens ledere nu har erkendt dette.